

Марија Милојевић, истраживач-приправник
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК: 343.2
DOI: 10.46793/XXIV-11.461M

ТЕОРИЈСКИ АСПЕКТ ШТЕТЕ ПРОУЗРОКОВАНЕ КРИВИЧНИМ ДЕЛОМ*

Резиме

У овом раду аутор теоријски обрађује традиционалне појмове грађанског права у неком новом светлу, са аспекта кривичног материјалног и процесног права. Појам штете проузроковане кривичним делом само је „друга стране исте медаље“, један вид настанка штете. У овом случају иста радња кривичног дела проузрокује две последице или боље речено једну негативну промену у реалном свету због које правни систем активира два механизма реаговања-кривичноправни и грађанскоправни. С једне стране, долази до настанка кривичног дела који покреће механизам заштите приватних, државних и друштвених добара и вредности- кривични поступак чији је циљ изрицање кривичне санкције. С друге стране, настала штета се по принципу грађанског права надокнађује оштећенику путем института имовинскоправног захтева који се може остварити у кривичном или парничном поступку. Анализирају се појмови у нераскидивом садејству као што су: појам грађанскоправних деликата и деликтне одговорности, појам и врсте штете проузроковане кривичним делом, разграничење појма штете и последице кривичног дела. Аутор се осврће и на начин реализације накнаде штете и на круг лица која могу бити одговорна за штету проузроковану кривичним делом.

Наведени рад биће први у низу радова у којима ће се аутор бавити проблемом реализације накнаде штете у кривичном, преко парничног па све до извршног поступка и спорним питањима која се том приликом јављају (застарелост потраживања накнаде штете, лица која су одговорна за штету и лица која могу бити титулари имовинскоправног захтева, адекватност поступка у којем се имовинскоправни захтев остварује, средства извршења новчаног потраживања накнаде штете изазване кривичним делом и сл.).

Кључне речи: штета проузрокована кривичним делом, материјална штета, нематеријална штета, грађанскоправни деликт, деликтна

* Рад је настао као резултат научноистраживачког рада истраживача Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

одговорност, последица кривичног дела, имовинскоправни захтев, надокнада штете.

1. Појам грађанскоправног деликта и деликтне одговорности за штету проузроковану кривичним делом

Одређена дела која су друштвено опасна, противправна, скривљена те у закону одређена као кривична дела за која је у закону предвиђена кривична санкција могу истовремено представљати и грађанскоправне деликте. Понекад је случај да кривична дела не производе штетне последице које штетник има обавезу надокнадити по правилима грађанског права¹, али је највероватније да су извесне радње или пропуштања кривичних дела истовремено и грађанскоправни деликти² - у случају да је проузрокована штета коју треба надокнадити. Значи, није свако кривично дело истовремено и грађанскоправни деликт, као што није свака радња или нерадња која представља грађанскоправни деликт истовремено и радња кривичног дела. У стварности су честе и могуће ситуације у којима постоји обавеза надокнаде штете по основу деликтне одговорности, а да није извршено кривично дело (у случају да неко лице другом лицу случајно уништи ствар).

Са становишта теорије грађанског права „грађанскоправни деликти представљају понашања-радње или пропуштања, којима се вређају прописи објективног права. То су противправне радње или понашања која могу довести до проузроковања штете другом лицу.“³ Грађанскоправни деликти су се, још од римског права, заједно са уговорима, сматрале изворима облигација. „Као деликтне сматране су све облигације настале из недозвољених радњи.“⁴ Схватање да су деликти основни извори облигација задржало се у многим европским законодавствима све до данас. Према важећем облигационом законодавству разликују се пет извора облигација при чему су се садржали уговори и деликти (проузроковање штете), а додати су још и неосновано обогаћење, незвано вршење туђих послова и једнострана изјава воље.

Са појмом грађанскоправног деликта уско је повезан појам деликтне одговорности а као њен предуслов и појам деликтне способности. Деликтна

¹ Неуспели покушај убиства, покушај неких других кривичних дела, кривично дело учествовања у тучи (уколико починилац овог кривичног дела није сам некоме нанео телесну повреду, уништио или оштетио туђе ствари...) и сл.

² Кривична дела убиства, крађе, тешке телесне повреде...

³ Куштримовић Ковачевић, Р., Лазић, М., *Увод у грађанско право*, Ниш, 2008, стр. 345.

⁴ Мијачић, Цветановић, М., *Извори облигационих односа*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 23 (1983), стр. 119. Види и: Стојчевић, Д., *Римско приватно право, дванаесто издање*, Београд, 1981, стр. 237 и 295; Визнер, Б., *Коментар Закона о обвезним односима*, књ. I, Загреб, 1978, стр. 122; Јакшић, С., *Облигационо право-општи део*, Сарајево, 1960, стр. 90 и 91.

одговорност представља један вид имовинске одговорности, иако постоје „бројни теоретичари који заступају тзв. теорију јединства одговорности по којој између уговорне и неугворне одговорности у суштини не постоји разлика“⁵. „Имовинска одговорност, која се састоји у обавези на накнаду причињене штете, има два вида имовинске одговорности управо уговорну и вануговорну одговорност. То су две гране истог дрвета.“⁶ Док је уговорна одговорност важна за уговоре као изворе облигација где „уговорне одговорности нема ако претходно није постојала пуноважна обавеза из неког облигационог односа која није извршена или није уредно извршена“⁷, вануговорна одговорност представља одговорност за деликте у ком случају није претходно постојала пуноважна обавеза штетника према оштећеном лицу већ је сам деликт створио облигациони однос између ова два субјекта, тј. обавезу накнаде штете одговорног лица.

Деликтна способност представља предуслов деликтне одговорности-могућност одређеног лица да за проузроковану штету одговара. Да би одређено лице било деликтно одговорно, мора бити деликтно способно. „Ако је деликтно способно лице штету проузроковало, настаје његова обавеза да штету накнади.“⁸

Како се појам кривичног и грађанскоправног деликта разликују, разликује се и кривична одговорност од одговорности за штету проузроковану кривичним делом- деликтне одговорности. Да ли је лице које је починило кривично дело истовремено и одговорно за штету проузроковану кривичним делом те ко има обавезу да наведену штету надокнади у одређеним случајевима представљају спорна питања којима ћемо се бавити у наредном поглављу.

2. Лица одговорна за штету проузроковану кривичним делом

На први поглед може се закључити да уопште нема потребе за обрадом овог питања јер се логично намеће закључак да је лице одговорно за штету проузроковану кривичним делом уствари лице које је починилац кривичног дела - лице које је правноснажном пресудом осуђено за кривично дело којим је штета проузрокована. Међутим, из овако наизглед једноставног закључка у пракси могу произаћи бројне спорне ситуације.

Наиме, пре свега, треба размотрити случај када је кривични поступак окончан неком другом одлуком осим осуђујућом пресудом. Може се кривични

⁵ Грујић, Н., *Однос уговорне и вануговорне одговорности за штету*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, ЛЦ, 2008, стр. 212.

⁶ Исто, стр. 213.

⁷ Исто, стр. 219.

⁸ Бабић, И., *Увод у грађанско и стварно право, нето ажурирано издање*, Београд, 2012, стр. 32.

поступак завршити позитивном одлуком за окривљеног- суд може донети пресуду којом се окривљени ослобађа од оптужбе или којом се оптужба одбија, а може и решењем обуставити кривични поступак. Сваки од ових исхода кривичног поступка не дира у право оштећеног лица да се обештети од штетника- он ће то учинити у парничном поступку.⁹ У наведеним случајевима, у парничном поступку ће се расправљати о грађанскоправној одговорности штетника- раније окривљеног у кривичном поступку, независно од његове кривичне одговорности, што може значити да парнични суд њега нађе одговорним за причињену штету кривичним делом и наложи му да исту надокнади.¹⁰ Чини се да нема препрека да, у покренутом парничном поступку, оштећени тужи и неко друго лице за причињену штету ако дође до нових сазнања- а не лице против кога је вођен кривични поступак.

У случају да је починилац кривичног дела малолетно лице, поставља се питање ко ће надокнадити штету коју је причинио кривичним делом имајући у виду да је највероватније да малолетник нема изворе прихода и да углавном обавеза накнаде штете „пада“ на његове родитеље. Пре свега, према одредбама нашег кривичног законодавства, „лицу које у време извршења противправног дела, у закону предвиђеног као кривично дело, није навршило четрнаест година, не могу се изрећи кривичне санкције ни применити друге мере које предвиђа овај закон“¹¹. Иако су деца, како се категорија лица млађих од 14 година назива, апсолутно кривично неодговорна, према правилима грађанског права малолетник само до навршене 7 године не одговара за штету коју проузрокује.¹² Тада за проузроковану штету одговарају његови родитељи без обзира на своју кривицу. У случају да се ради о лицу- малолетнику између 7 и 14 година, он одговара за штету уколико се докаже да је при проузроковању штете био способан за расуђивање.¹³ Значи, иако кривично неодговорни, малолетници узраста од 7 од 14 година могу одговарати за штету причињену кривичним делом. Према облигационом праву, малолетник са навршених 14

⁹ И сам ЗКП је у тим случајевима јасно одредио да ће суд упутити овлашћено лице да имовинскоправни захтев може остваривати у парничном поступку. Чл. 258 ст. 3 ЗКП.

¹⁰ У случају нужне одбране, крајње нужде али и дела малог значаја закон изричито тврди да не постоји кривично дело, стога се против починиоца тога дела неће донети осуђујућа пресуда, али се он може обавезати на накнаду том приликом причињене штете оштећеном лицу у парничном поступку (нпр. приликом прекорачења нужне одбране, док је у кривичном праву прекорачење један од основа ублажавања казне). Када се проузрокује штета у стању нужде, оштећени се може обештетити и од других лица- лица које је криво за настанак опасности штете, или од лица од којих је штета отклоњена. Види детаљније: чл. 161 ЗОО.

¹¹ Чл. 2 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица ("Сл. гласник РС", бр. 85/2005).

¹² Чл. 160 ст. 1 ЗОО.

¹³ Чл. 160 ст. 2 ЗОО.

година одговара према општим правилима о одговорности за штету.¹⁴ „Родитељи одговарају за штету коју проузрокује другом њихово малолетно дете које је навршило седам година, осим ако докажу да је штета настала без њихове кривице. Ако поред родитеља одговара и дете, њихова одговорност је солидарна.“¹⁵ Кривичне санкције и васпитни налози који се изричу малолетницима углавном садрже обавезу накнаде штете оштећеном лицу или обавезу поравнања са оштећеним.¹⁶ На темељима принципа ресторативне правде настале су многе одредбе Закона о малолетницима где се акценат ставља на рехабилитацију малолетника и његово што брже укључивање у редовне социјалне токове, а важан део тог процеса представља и измирење са оштећеним, натурална реституција и компензација причињене штете.

У грађанском праву штетник одговара по основу кривице ако је штету проузроковао намерно или крајњом непажњом. Учинилац кривичног дела мора бити крив (вин) што значи да је урачунљив, да је поступао са умишљајем или из нехата и да је био свестан или је био дужан а могао бити свестан да је његово дело забрањено како би био осуђен у кривичном поступку и како би му се изрекла кривична санкција. Међутим, у кривичном праву мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи и обавезног психијатријског лечења на слободи могу се изрећи самостално и неурачунљивом¹⁷ учиниоцу. Према грађанском праву лице које услед душевне болести или заосталог умног развоја или којих других разлога није способно за расуђивање не одговара за штету коју другоме проузрокује.¹⁸ Ипак, за штету коју проузрокује лице које услед душевне болести или заосталог умног развоја или којих других разлога није способно за расуђивање, одговара онај који је на основу закона, или одлуке надлежног органа, или уговора, дужан да води надзор над њим по основу одговорности за другог.¹⁹ Чак и у случају да је кривично дело учињено у стању неурачунљивости, за штету проузроковану том приликом може одговорати лице дужно да води надзор над њим (учиниоцем), осим у случају ако докаже да је вршио надзор на који је обавезан

¹⁴ Чл. 160 ст. 3 ЗОО.

¹⁵ Чл. 300. 165 ст. 4 и 166 ЗОО.

¹⁶ Посебна обавеза малолетника да у оквиру сопствених могућности накнади штету коју је проузроковао (чл. 14 ст. 2 тач. 2 Закона о малолетницима) и васпитни налог- поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела (чл. 7 ст. 1 тач. 1 Закона о малолетницима).

¹⁷ „Неурачунљив је онај учинилац који није могао да схвати значај свог дела или није могао да управља својим поступцима услед душевне болести, привремене душевне поремећености, заосталог душевног развоја или друге теже душевне поремећености.“ Чл. 23 ст. 2 КЗ.

¹⁸ Чл. 159 ст. 1 ЗОО.

¹⁹ Чл. 164 ст. 1 ЗОО.

или да би штета настала и при брижљивом вршењу надзора.²⁰ Док је кривична одговорност²¹ строго лична, грађанско право познаје вид одговорности за другог. За штету може одговарати и лице које је било у стању пролазне неспособности за расуђивање, изузев уколико докаже да није својом кривицом доспео у то стање.²² Уколико је у то стање доспео туђом кривицом, за штету ће одговарати онај ко га је у то стање довео.²³

3. Појам штете проузроковане кривичним делом

Према дефиницији Закона о облигационим односима „штета је умањење нечије имовине (обична штета) и спречавање њеног повећања (измакла корист), као и наношење другог физичког или психичког бола или страха (нематеријална штета)“.²⁴ Иако превасходно појам облигационог права, штета је уско повезана са кривичним правом и проузроковањем кривичних дела јер свака радња кривичног дела производи одређену последицу у стварном свету.²⁵ Принцип да ко другог проузрокује штету дужан је да исту надокнади, посебно се треба примењивати код штета проузрокованих кривичним делом имајући у виду да су заштићена добра или вредности, која се повређују или угрожавају вршењем кривичних дела, од посебног интереса за државу и друштво; да су управо из тог разлога дела уперена против тих нарочито вредних правних добара у закону предвиђена као кривична дела и да је за њих прописана најтежа правна санкција-кривична санкција.

²⁰ Чл. 164 ст. 2 ЗОО.

²¹ Кривична одговорност у теорији је превасиђен појам који у себи обухвата следеће елементе: постојање дела, тј. последица узрокованих људском радњом, друштвену опасност дела, противправност дела, одређеност дела кривичним законом и кривицу учиниоца дела. Шири је од појма кривице, а аутор га у тексту употребљава само у корелацији са грађанском вануговорном (деликтном) одговорношћу.

²² Чл. 159 ст. 2 ЗОО.

²³ Чл. 159 ст. 3 ЗОО.

²⁴ Чл. 155 Закона о облигационим односима (Сл. лист СФРЈ, бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ и 57/89, Сл. лист СРЈ, бр. 31/93, Сл. лист СЦГ, бр. 1/2003 - Уставна повеља и Сл. гласник РС, бр. 18/2020).

²⁵ Када је реч о делатносним - формалним кривичним делима која немају последицу која се манифестује видљиво у спољном свету сматра се да таква дела и немају последицу већ је код њих инкриминисана сама радња кривичног дела. Јовашевић, Д., Петровић, Б., *Појам кривичног дела у светлу „учења о неправу“ Јована Стерије Поповића*, Зборник радова правног факултета у Нишу, XLVII, 2006, стр. 65. Ова подела извршена је на основу схватања да се последица кривичног дела мора чулно осетити (Лист, Биркмајер и Лиман) па се стога разликују делатносна - формална и материјална- последична кривична дела. Види: Живановић, Т., *Кривично право, Општи део*, Београд, 1910, стр. 54. Код делатносних кривичних дела последица није конститутивни елемент бића кривичног дела што значи да је не треба утврђивати; само довршење радње значи и довршење кривичног дела.

Уколико је кривично дело уперено против правног добра одређеног лица тј. ако према правилима кривичног материјалног и процесног законодавства постоји оштећено лице које се као такво јавља у кривичном поступку, онда долази и до грађанскоправне последице извршења кривичног дела у виду настанка штете која за собом аутоматски повлачи и обавезу њене надокнаде. Приликом надокнаде штете треба водити рачуна да се имовинскоправни захтев може односити само на накнаду штете, повраћај ствари или поништај одређеног правног посла, као и то које лице има право на надокнаду штете- „то не мора бити само оштећени, односно жртва кривичног дела него било које лице које може у парничном поступку да тражи накнаду штете, повраћај ствари или поништење одређеног правног посла“²⁶. Такође, пасивни субјекат кривичног дела није увек и оштећено лице кривичним делом.²⁷

Неки аутори штету дефинишу као „повреду коју неко лице претрпи на својим правно заштићеним добрима усљед недозвољене повреде његове правне сфере“²⁸. Штета која настане радњом кривичног дела може бити материјална и нематеријална. Према Закону о облигационим односима под појмом материјалне штете подразумева се умањење нечије имовине (обична штета) или спречавање њеног повећања (измакла корист). Такође, „материјална штета се може квалификовати на више начина и то као постојећа (стварна или позитивна) штета, као будућа штета, као обична штета и као измакла корист“²⁹. Даље, постоји облик материјалне штете који може настати на стварима и облик материјалне штете који може настати на лицима.³⁰ Када се ради о нематеријалној штети, у Закону о облигационим односима она се дефинише као наношење другоме физичког или психичког бола или страха. Сматра се да

²⁶ Стефановић, Н., *Имовинскоправни захтев оштећеног у кривичном поступку*, докторска дисертација, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, 2017, стр. 178.

²⁷ Неки аутори сматрају да је појам оштећеног лица шири од појма пасивног субјекта кривичног материјалног права. „Када се законом установљава заштита оштећеног у кривичном поступку, то значи да се штити шири/ проширени круг лица од оних која спадају искључиво у жртве кривичног дела, односно у пасивне субјекте кривичног дела, када је реч о класичној кривичноправној терминологији.“ Шкулић, М., *Положај жртве кривичног дела/оштећеног кривичним делом у кривичноправном систему Србије актуелно стање, потребне и могуће промене*, Београд, 2015, (https://www.podrskazrtvama.rs/media/izvestaji-i-analize-cirilica/Prof_dr_Milan_Skulic_-_Polozaj_zrtve_kvivicnog_dela-ostecenog_kvivicnim_delom_u_kvivicnopravnom_sistemu_Srbije.pdf), приступљено 21. 11. 2020, стр. 2-3.

²⁸ Мораит, Б., *О неким принципијелним питањима нематеријалне штете*, Годишњак Правног факултета Универзитета у Бањој Луци, 2010, стр. 70.

²⁹ Крстинић, Д., *Накнада штете настале извршењем кривичних дела против имовине*, докторска дисертација, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, 2018, стр. 91.

³⁰ *Исто*, стр. 90. Материјална штета може настати на лицима у случају телесне повреде неког лица где се материјална штета огледа у изгубљеној заради или трошковима лечења, у случају смрти неког лица где се материјална штета манифестује у виду трошкова сахране, губитка издржавања за лица која је погинули издржавао и сл. Види такође: Радованов, А., *Облигационо право: општи део*, Нови Сад, 2009, стр. 265–266.

је овакав концепт нематеријалне штете настао у Нацрту Закона о накнади штете 1951. године који је признавао право на „одређену своту новца за претрпљену неимовинску штету у случају повреде права личности: части, угледа, стида, личног и породичног мира и других личних добара“ ако нађе да је таква новчана накнада у датом случају оправдана.³¹

Надокнада материјалне штете разликује се од надокнаде нематеријалне штете што је за праксу значајније питање од самог теоријског аспекта појма материјалне и нематеријалне штете. Надокнада материјалне штете огледа се у успостављању ранијег стања пре свега, а уколико наведено није могуће, досудиће се одговарајућа свота новца оштећенику на име накнаде штете.³² Надокнада материјалне штете могућа је и у виду новчане ренте.³³ Надокнада нематеријалне штете у случају повреде права личности може се манифестовати објављивањем пресуде или исправке или суд може наредити да штетник повуче изјаву којом је повреда учињена, или што друго чиме се може остварити сврха која се постиже накнадом.³⁴ Основни вид надокнаде нематеријалне штете је досуђење правичне новчане накнаде. Новчану накнаду нематеријалне штете неки аутори сматрају приватном казном као неком врстом грађанскоправне заштите³⁵, али ипак преовладава схватање да је новчана накнада нематеријалне штете у ствари вид моралне сатисфакције за повреду личног добра оштећеника иако су лична добра по правилу немерљиве вредности. „Досуђивање правичне накнаде нематеријалне штете у новцу у суштини представља сатисфакцију оштећеним лицима, која додуше не могу своја повређена морална добра вратити у пређашње стање, али задовољењем материјалних добара могу постићи одређено стање психичког задовољства и мир.“³⁶

4. Однос појма штете и последице кривичног дела

„Према реалистичком схватању последице кривичног дела које прихвата наша правна теорија последица је промена у спољном свету, реална појава која је изазвана радњом извршења.“³⁷ Та негативна реална појава у спољном свету са аспекта облигационог права представља штету- материјалну или нематеријалну, коју треба надокнадити оштећеном лицу. Последица кривичног дела може се јавити у два облика- у виду повреде или у виду угрожавања заштићеног правног добра. Док повреда правног добра настаје његовим

³¹ Исто, стр. 97. Види и: Трифуновић, П., *Правична новчана накнада нематеријалне штете*, Зборник радова: Накнада штете и уговор о осигурању, Нови Сад, 2004, стр. 122.

³² Чл. 185 ЗОО.

³³ Чл. 188 ЗОО.

³⁴ Чл. 199 ЗОО.

³⁵ Крстинић, Д., *нав. дело*, стр. 98.

³⁶ Радованов, А., *Накнада нематеријалне штете: појам, врсте и одређивање висине накнаде*, Право: теорија и пракса, бр. 27(9–10), 2010, стр. 23.

³⁷ Јовашевић, Д., Петровић, Б., *нав. чланак*, стр. 65.

уништењем, оштећењем или чињењем неупотребљивим, угрожавање се одликује стварањем опасности за правно добро која може бити конкретна или апстрактна. Повредом правног добра које настаје уништењем, оштећењем или чињењем неупотребљивим долази до проузроковања обичне штете-умањења нечије имовине (пасивног субјекта кривичног дела или у кривичном поступку оштећеног лица) и/или измакле користи-спречавањем њеног повећања. Проузроковање материјалне штете нарочито је изражено код имовинских кривичних дела (кривично дело крађе, разбојништва, утаје, преваре...). Иако се првенствено надокнађује материјална штета, код повреде имовинских добара може доћи и до нематеријалне штете (у случају да је ствар за оштећеника имала посебну, афекциону вредност нпр. поклон од драге особе). Међутим, уништити се, оштетити и учинити неупотребљивим може не само материјално добро што је очигледно, већ и нематеријално (живот и тело-код кривичних дела против живота и тела (убиство, тешке лаке телесне повреде); част и углед-код кривичних дела против части и угледа (увреда, изношење личних и породичних прилика); права по основу рада-код кривичних дела уперених против права по основу рада (повреда права на штрајк, повреда права при запошљавању и за време незапослености); изборна права- код кривичних дела против изборних права (повреда права гласања, повреда права кандидовања)...). Код повреде нематеријалних добара, као и код повреде материјалних, може доћи до проузроковања како материјалне тако и нематеријалне штете. У том случају код материјалне штете могу се надокнадити трошкови лечења и сахране, изгубљене зараде, док се код нематеријалне штете досуђује правична новчана накнада за претрпљене душевне болове због умањења животне активности, наружености, повреде угледа, части, слободе или права личности, смрти блиског лица као и за страх али и објављивање пресуде или исправке у случају повреде права личности.

Када је реч о стварању опасности за правно добро која може бити конкретна или апстрактна, радња ових кривичних дела такође може изазвати како надокнаду материјалне тако и нематеријалне штете. Код кривичних дела против опште сигурности људи и имовине радњом кривичног дела може се изазвати опасност за живот или тело људи или за имовину већег обима што може изазвати проузроковање штете на имовинским или неимовинским правним добрима - како материјалне тако и нематеријалне. Код кривичног дела уништења и оштећења јавних уређаја разликује се општи заштитни објекат које је у овом случају општа сигурност људи и имовине од добара на којима је настала штета (јавни уређаји) а која се има надокнадити имаоцима тих добара као оштећеним лицима.³⁸

³⁸ Према Законнику о кривичном поступку, ако је услед кривичног дела или противправног дела које је у закону одређено као кривично дело оштећена јавна својина, орган који је законом или другим прописом овлашћен да се стара о заштити те својине може у поступку учествовати у складу са овлашћењима која има на основу закона, односно другог прописа.

У случају делатносних кривичних дела код којих не постоји чулна промена у спољном свету, кривично дело ипак проузрокује штету коју треба надокнадити. Као примери делатносних кривичних дела у правној теорији наводе се нпр. кривично дело силовања³⁹ или давања лажног исказа.⁴⁰ Кривични законик код давања лажног исказа инкриминише само радњу кривичног дела тако што наводи да ће се сведок, вештак, преводилац или тумач казнити затвором до три године ако да лажан исказ пред судом у дисциплинском, прекршајном или управном поступку или у другом законом прописаном поступку.⁴¹ У овој ситуацији може настати штета по оштећено лице уколико оно буде осуђено на основу датог лажног исказа у поступку или буде донесена пресуда на његову штету иако се ради о формалном кривичном делу. Штета која настане може бити материјална (умањење нечије имовине-обична штета или спречавање њеног повећања-измакла добит) или нематеријална (душевни болови због повреде части, угледа, слободе или права личности).⁴² Чињеница да се за инкриминацију наведеног кривичног дела (као и осталих делатносних кривичних дела) не захтева утврђивање последице кривичног дела релевантна је само за домен кривичног материјалног права; ако се последица кривичног дела не утврђује не значи да није настала грађанскоправна одговорност за насталу штету по оштећено лице коју треба надокнадити.

Чл. 253 ст. 3 Законика (Сл. гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019).

³⁹ Код овог кривичног дела инкриминисан је и његов покушај иако се у теорији код делатносних кривичних дела покушај кривичног дела изједначава са његовим довршењем јер закон не тражи доказивање постојања последице кривичног дела-свеједно је да ли је она наступила или није, већ се за покушај кажњава као и за довршено кривично дело. Кривично дело силовања представља сложено кривично дело где се сама употреба принуде сматра покушајем овог кривичног дела.

⁴⁰ Рисимовић, Р., *Разграничење кривичних дела и прекршаја код саобраћајних деликата*, Наука, безбедност, полиција, вол. XI, бр. 2/2005, стр. 105.

⁴¹ Чл. 335 ст. 1 Кривичног законика (Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).

⁴² Штета која настане повредом угледа и части и ширења неистинитих навода приликом давања лажног исказа може бити материјална и нематеријална; материјална ако на основу давања лажног исказа дође до обичне штете или измакле добити а нематеријална због изазивања душевних болова оштећеном. „Ко другоме повреди част као и ко износи или преноси неистините наводе о прошлости, о знању, о способности другог лица, или о чему другоме, а зна или би морао знати да су неистинити, и тиме му проузрокује материјалну штету дужан је накнадити је.“ Чл. 198. ст. 1 ЗОО.

5. Реализација накнаде штете проузроковане кривичним делом

Пре него што се осврнемо на реализацију накнаде штете проузроковане кривичним делом, важно је термилошки одредити појам накнаде штете и зашто се аутор у поднаслову одлучио да екстензивно тумачи и обрађује наведени појам за разлику од важећег Законика о кривичном поступку. Наиме, према Законнику о кривичном поступку „Имовинскоправни захтев може се односити на накнаду штете, повраћај ствари или поништај одређеног правног посла“.⁴³ Међутим, у Закону о облигационим односима накнада штете представља много шири појам јер обухвата како накнаду материјалне, тако и нематеријалне штете, што значи да обухвата и повраћај ствари и поништај одређеног правног посла.⁴⁴ Није јасно да ли Законик о кривичном поступку под појмом накнаде штете подразумева само новчану накнаду (што је највероватније) или пак накнаду нематеријалне штете јер повраћај ствари и поништај правног посла представљају начине успостављања ранијег стања приликом накнаде материјалне штете. Неки аутори сматрају да се и „код повраћаја ствари ради о некој врсти накнаде штете с тим што овде основ постављеног захтева није претрпљена штета већ право својине на одузетој ствари или неко друго право оштећеног лица“⁴⁵. У сваком случају, накнада штете која се у овом одељку обрађује обухвата све оно што може бити предмет имовинскоправног захтева оштећеног лица, тачније све оне захтеве који могу бити предмет парнице а да имају карактер имовинскоправних односа⁴⁶.

Накнада штете је за праксу свакако значајнији појам од самог проузроковања штете јер се сконцентрише на „поправку“ а не на саму „повреду“, па тако и сам Закон о облигационим односима интегрише норме о накнади штете у одељку о проузроковању штете и њиме посвећује већу пажњу. Накнада штете представља битан део теоријских разматрања проблема штете

⁴³ Чл. 252 ст. 2 ЗКП.

⁴⁴ У Одељку 2-Проузроковање штете, у одсеку 7 Закона о облигационим односима који се бави накнадом, у делу I о накнади материјалне штете садржане су норме о успостављању ранијег стања и накнаде у новцу.(Чл.185 ЗОО) Правило става 1 овог члана које гласи да је „одговорно лице дужно успоставити стање које је било пре него што је штета настала“ може се тумачити тако да се успостављање ранијег стања пре свега односи на повраћај ствари и поништај одређеног правног посла. Тек уколико реституција није могућа, приступа се надокнади у новцу. *Restitutio in integrum* је примарни начин остварења накнаде штете чини се и код нематеријалне штете јер ЗОО у делу V о накнади нематеријалне штете предност даје објављивању пресуде или исправке као својеврсну врсту реституције код повреде права личности чиме се може остварити сврха која се постиже накнадом. У осталим случајевима, где наведено није могуће, приступа се новчаној накнади као својеврсној моралној сатисфакцији због повреде нематеријалних добара човека.

⁴⁵ Крстинић,Д., *нав. дело*, стр. 194.

⁴⁶ Види: Бејатовић, С., *Оштећени у кривичном поступку*, Београд, 1993, стр. 131.

проузроковане кривичним делом јер је „накнада штете, у ствари, грађанскоправна санкција за проузроковање штете“⁴⁷.

Остваривање захтева за накнаду штете проузроковане кривичним делом специфично је из разлога јер се може остваривати у две потпуно различите врсте поступка (кривичном или парничном) алтернативно⁴⁸. Поред тога што се може остварити кроз две различите врсте поступка, крајње одредиште за реализацију захтева за надокнаду штете у ствари представља извршни поступак, од чијег спровођења на крају највише зависи да ли ће се оштећеник у стварности обештетити иако му је у кривичном или парничном поступку (или и у једном и у другом) досуђен имовинскоправни захтев у целини или делимично.

Кривични суд приликом утврђивања имовинскоправног захтева оштећеног лица примењује (материјалне) норме облигационог права о постојању штете и одговорности у оквиру кривичног поступка или се, што је и најчешћи случај, имовинскоправни захтев оштећеног остварује у парници где се наравно примењују исте материјалне норме у оквиру редовног парничног поступка. „Услов за остваривање имовинскоправног захтева је (независно од тога у ком се поступку остварује- кривичном или парничном) да је његово остварење могуће пред парничним судом, а не пред неким другим судом.“⁴⁹ С тим у вези, „предмет имовинскоправног захтева у кривичном поступку, не може бити плаћање износа утајеног пореза, јер се о обавези плаћања пореза и његовој висини одлучује у управном поступку. Предмет имовинскоправног захтева не могу бити ни ствари које се решавају у парници ако немају карактер имовинскоправног односа.“⁵⁰ С једне стране, како кривични суд приликом одлучивања о имовинскоправном захтеву примењује материјалне норме грађанског права, с правом се може изразити бојазан о начину остварења имовинскоправног захтева имајући у виду да кривични суд по редовном току ствари такве норме не примењује. Бојазан аутора поткрепљује и чињеница да кривични судови најчешће прибегавају методи „избегавања“ одлучивања о имовинскоправном захтеву под изговором да ће доћи до „знатног одуговлачења“ кривичног поступка. „Анализа показује да се поступно удаљавамо од концепта остваривања права жртава у корист солидаристичког модела који мање води рачуна о правима жртве, а више о потреби задовољења њених легитимних интереса. Економска криза, која подрива темеље социјалне државе, могла би довести у питање остварење овог концепта и то нарочито у

⁴⁷ Радованов, А., *нав. дело*, стр. 263.

⁴⁸ Законом је предвиђена и могућност кумулативног остваривања имовинскоправног захтева у кривичном а затим у парничном поступку у случају да кривични суд у пресуди којом окривљеног оглашава кривим или у решењу о изрицању мере безбедности обавезног психијатријског лечења досуди овлашћеном лицу имовинскоправни захтев делимично, а за вишак га упуту на парнични поступак. Чл. 258 ст. 4 ЗКП.

⁴⁹ Стефановић, Н., *нав. дело*, стр. 186.

⁵⁰ Бејатовић, С., *нав. дело*, стр. 131.

оним европским државама у којима је кривичноправни систем искључиво усмерен на учиниоца кривичног дела, као што је то случај у Републици Србији. У таквим условима, регулатива којом се штити право на накнаду штете, друга права и интереси жртве, примењиваће се само у оној мери у којој служе превенцији криминалитета. Зато се догађа да се и поред подесног нормативног оквира и помака у погледу заштите жртава насиља у породици и трговине људима, право на накнаду штете, као и друга права жртава фактички не остварују у пракси.⁵¹

С друге стране, с правом треба истаћи да је кривични суд можда подеснији за одлучивање о имовинскоправном захтеву због строжих правила доказног поступка и начина на који је конституисан, због краћег протеча времена од извршења кривичног дела тј. од проузроковања штете оштећеном лицу те је и доказни поступак лакше спровести због „свежине доказа“ (по правилу се првенствено покреће кривични поступак па затим парнични), али и због процесноправних норми (у парничном поступку оштећено лице не мора да присуствује, већину процесних радњи могуће је обавити преко пуномоћника; у кривичном поступку оштећени има шири спектар права, најчешће присуствује лично уз могућност предузимања процесних радњи заједно са пуномоћником, подноси предлоге и доказе, указује на чињенице...). Међутим, ако одлучивању о имовинскоправном захтеву у пракси није било места док је на снази био ранији Законик о кривичном поступку који је предвиђао мешовити систем кривичног поступка, све ће се мање водити рачуна о имовинскоправном захтеву у оквиру кривичног поступка сада, када су наши кривични судови прихватили адверзијални тип кривичног поступка по диктату новог кривичнопроцесног законодавства у којем се процесна улога оштећеног своди на улогу пуког сведока кривичног дела. Проф. др Мрвић Петровић управо на то указује у својим делима истичући да у кривичном поступку према моделу парнице долази до биполаризације, равноправности двеју странака при чему нема места за оштећеног у улози (потенцијалног или супсидијарног) тужиоца или подносиоца имовинског правног захтева што још више заштита питање положаја оштећеног у кривичном поступку.⁵²

⁵¹Мрвић-Петровић, Н., *Право жртава кривичних дела на накнаду штете*, Темида, год. 15. бр. 1/2012, стр. 41.

⁵²Види: Мрвић-Петровић, Н., *Право жртава на накнаду штете у кривичном поступку*, (https://www.podrskazrtvama.rs/media/izvestaji-i-analize-cirilica/Prof_dr_Natasa_Mrvic_Petrovic_-_Pravo_zrtava_na_naknadu_stete_u_krivicnom_postupku.pdf), приступљено 18. 11. 2020, стр. 1.

*Marija Milojević, Research Associate
Faculty of Law, University of Kragujevac*

THEORETICAL ASPECT OF THE DAMAGE CAUSED BY THE COMMISSION OF CRIMINAL OFFENSE

Summary

In this paper, the author theoretically deals with traditional notions of civil law in a new light, from the aspect of criminal substantive and procedural law. The notion of damage caused by a criminal offense is only "the other side of the same coin", one type of damage. In this case, the same act of the crime causes two consequences, or rather one negative change in the real world, due to which the legal system activates two reaction mechanisms - criminal and civil. On the one hand, there is the emergence of a criminal act that triggers the mechanism of protection of private, state and social goods and values - criminal process aimed at imposing a criminal sanction. On the other hand, the damage caused is compensated to the injured party according to the principle of civil law through the institute of a property claim that can be realized in criminal or civil proceedings. The concepts that are in inseparable cooperation are analyzed, such as: the concept of civil law offenses and tortious liability, the concept and types of damage caused by a criminal offense, the demarcation of the concept of damage and the consequence of a criminal offense. Then the author retrospects the realization method of compensation for damage and the circle of subjects who may be responsible for the damage caused by the criminal offence.

This paper will be the first in a series of papers in which the author will deal with the problem of compensation for damage in criminal, civil and civil law enforcement proceedings and controversial issues that arise from it (obsolescence of damage compensation claims, subjects responsible for the damage and subjects who can be the holders of a property claim, the adequacy of the procedure in which the property claim is realized, the means of execution of the monetary compensation claim for damage caused by a criminal offense, etc.).

Key words: *damage caused by the commission of criminal offense, material damage, non-material damage, civil tort, tortious liability, consequence of the criminal offence, property claim, compensation for damage.*